GĦANA U ĠMIEL TAL-LSIEN MALTI

Qabel xejn ma nidħol fl-argument minni mħabbar, nibda biex infisser x'nifhem bil-kliem : Għana u Ġmiel.

Il-Għana hi dik il-qagħda li fiha jinsab min ikollu biż-żejjed biex jista' jgħix, mingħajr ma jeħtieġlu jitlob il-għajnuna jew jissellef minn għand ġaru. Bniedem li ma għandu bżonn ta' ħadd, jissejjaħ Għani. Għani hu dak il-lsien ta' Ġens, hu min hu, illi biex xi ħadd bih jitkellem, ma għandux bżonn, la jissellef u la jisraq il-kliem minn għand ġnus barranin. Meta dal-lsien għandu biż-żejjed sombor ta' kliem biex jista' jiftihem waħdu, jissejjaħ : *Lingwa.* Il-lsien Malti huwa tassew Lingwa, u Lingwa għanja biż-żejjed.

Ftit tas-sabar, u l-quddiem ngħarrafkom aħjar u taraw b'għajnejkom u tmissu b'idejkom.

Ġmiel huwa *assolut* jew *relattiv.*

Il-Ġmiel assolut, ma jgħammarx fid-dinja, għax hu biss tas-Sema : Alla biss hu sabiħ il-lum, il-bieraħ, u għalli ġej. Il-Ġmiel tad-dinja, hu relativ; għalhekk dak li l-lum jidher sabiħ, sata' kien ikreh il-bieraħ, u l-ikreh tal-lum jista' jkun sabiħ għada, għaliex jiddependi mill-fehma jew mill-capriċċ tal-bniedem jew mill-imkien, fejn wieħed ikun trabba' u dara. Il-Ġapponiż, l-Indjan, u ż-Żulu jaraw is-sbuħija tan-nies tal-Ewropa, bħala kruha ; bil-maqlub; il-ġnus bojod tal-Ewropa, is-sbuħija tan-nies suwed jistmerruha. Mela l-ġmiel hu relattiv, għax kieku kullħadd jarah xorta waħda. Ix-xbieha t'Alla, minquxa jew pinġuta minn mgħallem Ewropew, hi l-għażla tal-isbaħ bniedem abjad : xahru qastni għajnejh kbar u suwed, ġismu mislut : mentri l-Abbissiniżi jagħmluh iswed tuta; il-Ġappuniżi, jagħmlulu għajnejh lewża; l-Indjani, jonfħulu żaqqu. Din hi s-sbuħija skond dawk in-nies. Sbuħija relattiva, li għandha x'taqsam mal-*ambjent,* jiġifieri mat-trobbija, mal-ħâra, mat-tagħlim u ma' dak kollu li bniedem jiltaqa' miegħu mindu jitwieled sakemm jixjieħ. Mela, il-ġmiel mhux għal kullħadd xorta waħda.

Meta huwa hekk, nerġgħu lura għal fejn bdejna, meta għedna, li l-ilsien Malti hu għani, u jista' jgħid ħsiebu

u qalbu waħdu mingħajr ma' għandu bżonn il-għajnuna ta' ġaru, bħall-Għani, li għandu flus bir-rfus, biex jista' jixtri x'jiekol hu u jżomm għases u qaddejja.

Il-lsien li fih daqs mitt (100) kelma, biex ifissru l-ġisem tal-bniedem u kull tentufa u taqsima tiegħu, mingħajr ħtieġ li jissellef minn ilsna oħra, jidhirli, li dan il-lsien, jista' tabilħaqq jissejjaħ ilsien għani.

Ibdew biex iġġibu quddiem għajnejkom, Bniedem; ifluh minn rasu sa riġlejh, u intom tgħidu kliem dejjem malti:

Ras, qorriegħa, xgħar, xuxa, ħoġbejn, ġbin, moħħ, ħaddejn, għajnejn, imnieħer, imnifsejn, widnejn, wiċċ, ħalq, fomm etc. etc.

Wara li ddumu għal xi mitt darba, dejjem tgħidu kliem malti; imbagħad aktarx jidħol it-Tabib, u jsemmi xi biċċa jew xi taqsima li ma tifhmuhiex; la tistgħaġbux, għax din il-kelma, tkun bil-Grieg, kelma li daħlet, fl-ilsna kollha tad-dinja. Għalhekk hija kelma ta' kullħadd u ħadd ma' jista' jgħajjarkom biha; bħal ma' hi *Tibja*, *perikardju*, *katarru*, *dispepsja*, *klavikola*. Il-kliem li l-lum daħħlet ix-xjenza (ta' l-Anatomija) ħafna ismijiet ġodda ta' nqaqar fil-ġisem, ismijiet li missirijietna ma setgħux igħiduhom għax ma kinux jafu bihom. Iżda hemm tajjeb, illi dawk l-inqaqar li aħna ma għandniex isem għalihom; anqas it-Taljani, l-Ingliżi, il-Franċiżi u l-Ġermaniżi ma għandhom. Dawk l-ismijiet huma wirt u għana ta' kullħadd.

Issa għat-tieni taqsima, jiġifieri fuq il-ġmiel u s-sbuħija tal-ilsien Malti.

Jekk, f'din id-dinja, is-sbuħija hija relativa, mela dak li wieħed jarah sabiħ, jew ikrah mhux ta' bil-fors huwa sabiħ jew ikrah fih in-nifsu. Fi żmieni niftakar il-kpiepel tan-nisa kbar nett, mimlijin ward, il-kurpett magħfus magħfus mal-qadd, id-dublett, kollu ġmigħ u pnatar. Mur ġib dik il-moda li kienet hekk sabiħa dak inhar, il-lum!? Kullħadd jibda jidħak, u jgħid: Uff! xi kruha! Terġa'; hu għal dak iż-żmien il-moda sabiħa tal-lum: berritta, jew kappell ċkejken ċkejken; lbies dejjaq, u qasir... Kienu jberrqu għajnejhom, itawlu wiċċhom u jgħidu: Uff xi kruha ta' moda!! L-istess, meta kont żagħżugħ, il-mużka ta' Bellini, kienet l-iżjed ħelwa u sabiħa. Min kien irid jisma' l-mużka ta' Wagner? Ħadd!! Il-lum min ma jitgħaxxaqx bit-Tannhäuser u ma jgħidx: Imma kemm hi sabiħa din il-Mużka? Safrattant tletin sena ilu, ħadd ma kien irid jismagħha. Mela dak li kien jidhrilna li kien ikrah, jista' fih ikollu s-sbuħija. U l-

ġmiel u s-sbuħija kif wieħed iġibhom? Billi jitgħallimhom, idarri għajnejh, moħħu, widnejh u fuq kollox, jistudja dik il-ħaġa. Istudjaw il-Malti: darru widnejkom għalih, aqrawh u iktbuh tajjeb, u taraw kemm hu sabiħ !!

Hawn ħafna, billi qatt ma studjaw il-Malti jgħidu li hu lsien ikrah, u tajjeb biss għall-kċina: Imsieken! ingħidulhom ma' San Pawl: *Quod ignorant blasphemant.*

Fix issibuha s-sbuħija jew il-kruha?! forsi fil-kelma Alla? ma hemmx fit-taljan il-kelma *alla* wkoll? Fil-kelma dija? ma hemmx il-kelma *Dio*? fil-kelma maħżen? *Magazzeno*, ma hiex kelma maltija? Il-kliem malti: Amar, Am-man, Andar, Barba, Barka, Barri, Kollha, Marrara, Sider, u ħafna oħra, ma għandhomx l-istess ħoss, l-istess mużka? Mela għaliex, meta jfissru kelma taljana, huma sbieħ, u meta ifissru kelma Maltija, huma koroh? Mela jekk huma sbieħ bit-taljan huma wkoll sbieħ bil-malti. "Alla ħalaq is-sema u l-art u kull ma fihom." *Iddio creò il cielo e la terra e tutto quel che contengono*—Min hu dak jewwilla, li għandu l-wiċċ igħid, illi dan il-għidud bil-malti, huwa ikrah, u bit-taljan hu sabiħ? Jekk fit-taljan jaraw l-armonija tal-mużka ta' Bellini; hemm ħafna, u fosthom għorrief mhux taċ-ċajt, li jaraw fil-Malti l-mużka ta' Schubert u ta' Wagner; u dan li s'issa għedna qiegħed imwaqqaf fuq sisien ta' fehma, qawwija daqs il-blat. Il-għaliex il-lsien Malti għandu dak kollu li jinħtieġlu (l-elementi necessari), u meta għandu dawn u ma għandux bżonn tal-għajnuna ta' ħadd; meta jista' jgħix, jikber, bla ma jissellef kliem barrani; allura huwa biż-żejjed għani. Il-għana hija perfezjoni, il-perfezjoni hija sbuħija, hija ġmiel. Iżda bħal ma għedna, billi l-ġmiel huwa *relativ* għalhekk allura tidħol dik li jgħidulha simpatija u antipatija, jiġifieri il-passjoni; jiġifieri dik ix-xejra li tiġbdek għal naħa waħda bi preferenza ta' l-oħra.

Għalhekk lil ħutna ta' nisel Malti; infakkruhom f'meta kienu f'ħoġor ommhom u kienet tgħallimhom iroddu s-Salib jew igħidu l-Missierna, u nistaqsuhom jekk kinux jitolbu l'Alla bil-lsien li ma kienx jixraq, għax ikrah! U fil-ħin talmewt, naħseb ukoll illi bil-lsien ta' missirijietna mmorru ntennu l-aħħar kelmiet lil Alla? Għaliex jekk inkellmuh bi lsien ieħor, naħseb inkunu qegħdin bħal nitkessħu; u ma'Alla nitkellmu minn qalbna.

Le, le, min jieħu qalbu f'idu u jitkellem kif tgħidlu hi, jeħtieġlu jistqarr illi l-lsien malti hu Għani u Sabiħ.

Kan. G. M. Farrugia